

BEZPIECZEŃSTWO I POLITYKA ZAGRANICZNA

GRZEGORZ KOZŁOWSKI

Ambasador RP w Estonii

ORCID: 0000-0002-2025-007X

Polityka dezinformacyjna Rosji wobec Estonii

Russia's disinformation policy against Estonia

Russian activities in the area of information war are very dynamic. They have internal legal, political and military background, constituting an important element of today's war theatre. Disinformation is directed not only to the global or regional powers, which would undermine the position of the Russian Federation, but also to the neighboring countries, including the Baltic States. It has a specific narrative vis-à-vis individual states, emphasizing historical propaganda and building messages which should be easily absorbed mostly by Russian speaking minorities, which seem to be a sensitive and "easy" target in these terms.

Russian disinformation policy faces in Estonia natural barriers. They stem from political (consensus among the parties on pro-European and pro-transatlantic policies), historical (negative experiences with Russia's and the Soviet Union policy) and economic (limited presence of Russian capital) factors. The key issue for analyzing an effectivity of Russian propaganda in Estonia is demographic structure. Amongst 25% of Russian speaking minority in this country, there is a fraction of citizens (mostly Russians) which are sensitive to Kremlin propaganda. However, the vast majority of Estonian society seems to be impregnated from Moscow's propaganda. Thus we can state that the disinformation activities of Russia has in Estonia a limited significance.

Keywords: disinformation, hybrid warfare, information war, Russia, Estonia

Słowa kluczowe: dezinformacja, wojna hybrydowa, wojna informacyjna, Rosja, Estonia

Wojna informacyjna¹ jest jednym z najważniejszych narzędzi sterowania konfliktami. Oznacza proces ciągły, polegający na systemowej, zintegrowanej aktywno-

1 W Polsce, jak słusznie zauważa Marcin Piotrowski, przyjęło się tłumaczenie wyrazu *warfare* jako *wojna*, choć w języku angielskim pojęcie to dotyczy „metod, technik i środków prowadzenia konfliktu [...], wojna zaś jest zjawiskiem znacznie szerszym niż same metody walki czy operacje wojskowe”. M. Piotrowski, *Konflikt nigdy nie jest*

ści państwa na wielu frontach, prowadzony różnymi kanałami (dyplomatycznymi, politycznymi, ekonomicznymi, militarnymi, społecznymi, medialnymi), zgodnie z celami i zasadami planowania strategicznego². Znaczenie i wpływ wojny informacyjnej rozrastają się, prowadząc do przewartościowywania sposobu kierowania konfliktem zbrojnym, w którym operacje wojskowe mogą być w przyszłości „tylko niewielką i nie najważniejszą częścią operacji informacyjnych”³.

Za jednego z pionierów nowoczesnych działań propagandowo-informacyjnych uznaje się Rosję, która stworzyła hierarchicznie zorganizowany system organów państwowych oraz instytucji naukowych, i powiązanych z nimi mediów, odpowiedzialny za wypracowanie strategii, prowadzenie działań w zakresie walki informacyjnej, w tym ich koordynowanie. System ten opiera się na twardych fundamentach politycznych, prawnych, psychologicznych, a także ekonomicznych, i jest stosunkowo głęboko zakorzeniony w założeniach teorii i praktyki sowieckiej, umożliwiając skuteczne oddziaływanie na społeczność międzynarodową⁴. Rosja prowadzi wojnę informacyjną tam, gdzie uważa to za konieczne – przede wszystkim na terenach objętych konfliktami zbrojnymi (np. na Ukrainie), na obszarach wpływu wrogich mocarstw (np. USA) oraz w bezpośrednim sąsiedztwie (np. w państwach bałtyckich).

Artykuł zawiera analizę wybranych aspektów polityki dezinformacyjnej Rosji wobec Estonii. Wnioskowanie zostało oparte na podstawie otwartych źródeł.

Pojęcie wojny informacyjnej. Uwagi porządkujące

Wykorzystywanie informacji jako komponentu walki strategicznej ma głębokie korzenie historyczne⁵. Dezinformacja rozumiana jako taktyczna broń wpływu została wprowadzona do systemu instytucji państwowych w 1923 r., kiedy Józef Unszlicht, ówczesny zastępca przewodniczącego GPU (Państwowego

prosty: amerykańska teoria i doktryna wojen oraz przeciwników hybrydowych, „Sprawy Międzynarodowe” 2015, nr 2, s. 7–8.

2 J. Darczewska, *Dezinformacja – rosyjska broń strategiczna*, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, Warszawa 2017, dostępny w internecie [dostęp: 19 X 2018]: <<http://rcb.gov.pl/dezinformacja-rosyjska-bron-strategiczna/>>.

3 A. Bedrickij, *Informacjonna wojna koncepcji i ih realizacja v SŠA*, Rossijskij instytut strategičeskikh isslediovanii, Moskva 2008, s. 178.

4 Ł. Skoneczny, *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, „Przełęcz Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2016, wyd. spec., nr 14, s. 48.

5 Starożytny myśliciel Sun Tzu rekomendował kreatywne wykorzystanie informacji do osiągnięcia celów strategicznych bez konieczności podejmowania walki zbrojnej. Zob. M.R. McNeilly, *Sun Tzu and the art of modern warfare*, Oxford University Press, New York 2015, s. 15–16.

Zarządu Politycznego przy Ludowym Komisariacie Spraw Wewnętrznych Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej – NKWD RFSRS), ustanowił specjalną jednostkę dezinformacyjną do prowadzenia operacji wywiadowczych na terenie państw zachodnich⁶. Dezinformacja – rozumiana początkowo jako „fałszywa informacja, która jest rozpowszechniana w prasie dla wprowadzenia opinii publicznej w błąd” – wraz z rozwojem technologicznym była w Związku Sowieckim stopniowo unowocześniana⁷.

Samo pojęcie „wojna informacyjna” jest relatywnie nowym konceptem. Termin ten pojawił się w leksykonie bezpieczeństwa międzynarodowego w końcu XX w. jednocześnie z dynamicznym rozwojem technologii informatycznych⁸. Zjawisko określane tym mianem stanowi element wojny hybrydowej będącej amalgamatem działań „skrytych lub zaprzeczalnych, wspieranych przez siły konwencjonalne lub nuklearne dla wywierania wpływu na politykę danego kraju”⁹.

Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej uznało, że wojna informacyjna kryje w sobie „zdolność do [...] podważania systemów społecznych, gospodarczych i politycznych, przeprowadzania masowych kampanii psychologicznych przeciw ludności Państwa w celu destabilizacji społeczeństwa i rządu oraz zmuszania Państwa do podejmowania decyzji w interesie ich oponentów”. Definicja ta – ze względu na swój konfrontacyjny charakter – stoi w sprzeczności z podejściem przyjętym przez NATO, dla którego „komunikacja strategiczna jest skoordynowanym i odpowiednim użyciem zdolności [...] NATO w celu wsparcia polityki, operacji i działań Sojuszu [...]”¹⁰. Wydaje się jednak oddawać zarówno prawne, jak i faktyczne kierunki działań Rosji postrzegającej wojnę informacyjną jako centralny punkt działań niemilitarnych.

-
- 6 I. Paju, *Memories Denied*, wyd. Imbi Paju, Tallinn 2019, s. 112. Zob. także: L. Mletshin, *KGB. Riikilike julgeoleku organite esimehed*, Varrak, Tallinn 2003.
 - 7 M. Mihkelson, *Report by Chairman of the Foreign Affairs Committee at the Debate on Foreign Policy in the Riigikogu*. Komunikaty prasowe, Komisja Spraw Zagranicznych Zgromadzenia Państwowego (Riigikogu), Tallinn, 12 II 2019, s. 4, handout.
 - 8 R.C. Molander, P.A. Wilson, D.A. Mussington, R.F. Mesic, *Strategic information warfare rising*, RAND, Santa Monica 1998, s. 3, dostępny w internecie [dostęp: 10 V 2020]: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2009/MR964.pdf>.
 - 9 A. Radin, *Hybrid warfare in the Baltics, Threats and potential responses*, RAND, Santa Monica 2017, s. 5; tam można też znaleźć kilka innych definicji wojny hybrydowej, dostępny w internecie [dostęp: 10 V 2020]: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1500/RR1577/RAND_RR1577.pdf>.
 - 10 T. Thomas, *Russia's 21st Century Information War: working to undermine and destabilize populations*, „Defence Strategic Communications” 2015, vol. 1, No. 1, s. 10–11, dostępne w internecie [dostęp: 19 X 2018]: <<https://www.stratcomcoe.org/timothy-thomas-russias-21st-century-information-war-working-undermine-and-destabilize-populations>>.

Jak wskazywał Walerij Gierasimow: „w XXI w. widzimy tendencję do zacierania się linii między stanem wojny i pokoju; wojny nie są już wypowiedane, a po ich rozpoczęciu prowadzi się je w sposób dalece odbiegający od przyjętych wzorców”. Podkreślał też, że rola środków niemilitarnych w osiągnięciu celów politycznych i strategicznych „wzrosła i w wielu przypadkach przewyższyła siłę broni”¹¹. W tym kontekście szczególne miejsce zajmuje wojna informacyjna otwierająca „szerokie asymetryczne możliwości redukcji potencjału walki przeciwnika”¹². Technologie informacyjne są w istocie jednym z najbardziej perspektywicznych środków walki; przestrzeń informacyjna, nie mając jasno określonych granic, dostarcza możliwości oddziaływania na ludność państwa, bezpośrednio wpływając na stan jego bezpieczeństwa¹³.

Rosyjską teorię wojen informacyjnych, zdaniem Joanny Darczewskiej, zbudowano niejako w opozycji do teorii cyberbezpieczeństwa, którą rozwijano w USA i Europie Zachodniej, a związanej przede wszystkim z wojskowym i wywiadowczym zastosowaniem nowych technologii informatycznych. Funkcjonujący niekiedy w rosyjskiej doktrynie obronny charakter teorii jest mylący. Pod pojęciem „wojna informacyjna” jest tam mianowicie rozumiane oddziaływanie na masową świadomość w międzypaństwowej rywalizacji systemów cywilizacyjnych w przestrzeni informacyjnej. Sformułowanie to pojawia się najczęściej w dwóch kontekstach: zadań wynikających z doktryny bezpieczeństwa informacyjnego Federacji Rosyjskiej (FR) oraz jej geopolitycznej rywalizacji z Zachodem¹⁴.

W węższym znaczeniu wojna informacyjna może być postrzegana jako prowadzenie dezinformacji, „starannie i umyślnie przygotowanej, nieprawdziwej (zwodniczej) informacji, przedstawionej przez anonimowe źródło lub pośrednio przez osoby trzecie (np. agentów wpływu)”¹⁵; dezinformacja jako element sowieckiej koncepcji *maskirowki* stanowi intencjonalne wprowadzenie

11 V. Gerasimov, *Cennost' nauki v predvidenii*, „Voenno-promyšlennyj kur'er”, 27 II 2013, nr 8 (476), s. 1–2.

12 M. Galeotti, *The 'Gerasimov Doctrine' and Russian non-linear war*, In *Moscow's Shadows* [online], 6 VII 2014 [dostęp: 23 X 2018], dostępny w internecie: <<https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>>.

13 V. Gerasimov, *Vektory razvitiâ voennoj strategii*, „Centr strategičeskikh ocenok i prognozov” [online], 7 III 2019 [dostęp: 8 V 2019], dostępny w internecie: <<http://csef.ru/ru/oborona-i-bezopasnost/348/vektory-razvitiya-voennoj-strategii-8829>>.

14 J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Punkt Widzenia, 42), Warszawa 2014, s. 5–12.

15 J.R. Haines, *Russia's use of disinformation in the Ukraine conflict*, “Foreign Policy Research Institute” [online], 17 II 2015 [dostęp: 4 IX 2018], dostępny w internecie: <<https://www.fpri.org/article/2015/02/russias-use-of-disinformation-in-the-ukraine-conflict/>>.

w błąd (*misinformation/misleading information*) lub jest – według definicji Vaknina – „odwróceniem topologii i przekształceniem rzeczywistości w nie-dorzeczną salę luster”¹⁶.

Założenia polityki dezinformacyjnej Rosji

Głównym celem polityki zagranicznej FR jest odbudowa silnej pozycji Rosji na arenie międzynarodowej jako supermocarstwa dysponującego adekwatnymi do tego statusu potencjałami, a w szczególności politycznym, militarnym i gospodarczym. Jednocześnie FR dąży do osłabienia we współczesnym świecie przede wszystkim pozycji i roli Stanów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej¹⁷. Retoryka konfrontacji (oraz tzw. prowokacyjnych zachowań ze strony USA i ich sojuszników z NATO) leży u podstaw prawnych i politycznych działań Rosji¹⁸.

Antyzachodni wektor polityki rosyjskiej opiera się – jak podkreślają Franklin Kramer i Hans Binnendijk – na geopolityce resentymetu koncentrującej się wokół czterech głównych elementów: odzyskania statusu mocarstwa światowego, uzyskania realnego wpływu w państwach eurazjatyckich, naprawienia szkód związanych z zakończeniem zimnej wojny i chaosem lat dziewięćdziesiątych XX w. oraz zapewnienia stabilności reżimu w Rosji¹⁹. Realizacja tych celów jest kontynuowana przy sprzeciwie państw zachodnich, na co *explicite* wskazuje *Strategia bezpieczeństwa narodowego FR* przyjęta w grudniu 2015 r. Mianowicie jej artykuł II.12 stanowi, że „implementacja przez Federację Rosyjską niezależnej krajowej i zagranicznej polityki spotyka się ze wzrostem opozycji ze strony Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników, którzy starają się utrzymać swoją dominację w sprawach globalnych”. W konsekwencji sprzyja to przyjęciu przez Moskwę kompleksowej strategii

16 Tamże.

17 J. M. Fiszer, *Zadania i cele polityki zagranicznej Władimira Putina*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2016, nr 1(52), s. 176, dostępny w internecie [dostęp: 10 V 2020]: <https://www.lazarski.pl/fileadmin/user_upload/dokumenty/czasopisma/mysl-ekonomiczna-polityczna/2016/Mysl_EiP_1_2016_10_Fiszer.pdf>.

18 Zob. wystąpienie prezydenta Rosji na konferencji w Monachium w lutym 2007 r.: *Putin speech and the following discussion at the Munich Conference on Security Policy*, Johnson’s Russia List [online], 10 III 2007 [dostęp: 8 IX 2018], dostępny w internecie: <<http://russialist.org/transcript-putin-speech-and-the-following-discussion-at-the-munich-conference-on-security-policy>>.

19 F. D. Kramer, H. Binnendijk, *Meeting the Russian conventional challenge. Effective deterrence by prompt reinforcement*, Atlantic Council. Showcroft Center for Strategy and Security, [Washington] 2018, s. 2, dostępny w internecie [dostęp: 30 VIII 2018]: <http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Meeting_Russian_Conventional_Challenge.pdf>.

uwzględniającej z jednej strony budowanie sojuszy i partnerstw na Wschodzie (np. Eurazjatycka Unia Gospodarcza, Szanghajska Organizacja Współpracy) oraz próbę wzmocnienia więzi dwustronnych z Chinami, a z drugiej – periodyczne używanie siły (Ukraina, Gruzja, Syria) i ograniczanie wpływów rywali poprzez wykorzystanie różnego typu działań hybrydowych, łącznie z wojną informacyjną²⁰. Polityka Federacji Rosyjskiej w tym zakresie jest ściśle obudowana instrumentarium prawno-administracyjnym.

Do tego obszaru działalności punktowo odnosi się *Strategia bezpieczeństwa narodowego FR*²¹, której punkt II.13 *in fine* wskazuje, że rywalizacja Rosji na świecie wymaga użycia wszelkich dostępnych „politycznych, ekonomiczno-finansowych i informacyjnych” instrumentów dla wpływania/działania na arenie międzynarodowej²². Szczegółowe zagrożenia dla Moskwy w tym zakresie zostały częściowo skonkretyzowane w punkcie IV.43 (5. tiret), który stanowi, że jednym z głównych wyzwań dla bezpieczeństwa państwowego i publicznego są „aktywności związane z wykorzystywaniem technologii informacyjnych i komunikacyjnych do rozpowszechniania i promocji ideologii faszystowskich, ekstremistycznych, terrorystycznych i separatystycznych, także niosące zagrożenie dla pokoju oraz bezpieczeństwa politycznego i społecznego”. W dokumencie została omówiona rosnąca rola strategii informacyjnych państw wrogich wobec FR, uznając narzędzia informacyjne za środki konieczne dla zapewnienia własnego bezpieczeństwa. W punkcie IV.36 podkreślono, że „wzajemnie powiązane środki polityczne, wojskowe, wojskowo-techniczne, dyplomatyczne, ekonomiczne, informacyjne i inne będą rozwijane i implementowane w celu zapewnienia strategicznego odstraszania oraz zapobiegania konfliktom zbrojnym”²³.

Podobne oceny wzrostu znaczenia strategii informacyjnej i konieczności jej przeciwdziałania przez Federację Rosyjską znajdują się w doktrynie wojennej Rosji. W punkcie II.12m dokumentu napisano, że jednym z głównych zewnętrznych zagrożeń dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jest „wykorzystanie w celach polityczno-wojskowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych do realizacji działań niezgodnych z prawem

20 Tamże, s. 2.

21 *The Russian Federation's National Security Strategy*, Moscow [online], 31 XII 2015 [dostęp: 2 IX 2018], dostępny w internecie [dostęp: 2 IX 2018]: <<http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>>.

22 Tamże.

23 Tamże.

międzynarodowym, skierowanych przeciwko suwerenności, niepodległości politycznej i integralności terytorialnej państw zagrażających pokojowi międzynarodowemu, bezpieczeństwu oraz globalnej i regionalnej stabilności”²⁴. Natomiast w punkcie II.15a wyjaśniono, że dzisiejsze konflikty zbrojne posiadają złożoną naturę podkreślającą „polityczne, informacyjne, ekonomiczne i inne wskaźniki o charakterze niemilitarnym [...]”²⁵. Rosyjska doktryna wojenna przewiduje powołanie do istnienia środków, które pozwalałyby na ograniczenie ryzyka związanego z rozwojem technologii informacyjnych i komunikacyjnych wykorzystywanych do wskazanych celów²⁶. Zakłada – w ramach rozwoju organizacji wojskowej – „poprawę systemów bezpieczeństwa informacyjnego” rosyjskich sił zbrojnych (punkt 21k), ich „zabezpieczenie” (punkt 39m) oraz „integrację” z systemami informacyjnymi innych właściwych organów wojskowych (punkt 46ż)²⁷. Działania informacyjne (czy pozostając w zgodzie z terminologią rosyjską – przeciwdziałania) mają zatem szerokie umocowania prawne i polityczne.

W ostatnich kilku latach możemy zaobserwować w FR rozbudowę instytucji, które powinny realizować efektywne prowadzenie polityki dezinformacyjnej. W listopadzie 2015 r. utworzono centrum walki informacyjnej – odrębną jednostkę w ramach Południowego Okręgu Wojskowego Sił Zbrojnych FR (przy granicy z Ukrainą). Rok później podobne jednostki zorganizowano w każdym z okręgów wojskowych, także w zachodnim. Z założenia działalność takich ośrodków jest oparta na „stałym podważaniu odporności adwersarza przed rozpoczęciem konfliktu zbrojnego i utrzymanie dominującej pozycji, kiedy taki konflikt się zacznie”. W praktyce może to polegać na ciągłym dyskredytowaniu kierownictwa politycznego rywala, wywoływaniu ogólnego braku zaufania wewnątrz sił zbrojnych i kreowaniu negatywnego obrazu danego państwa oraz jego władz²⁸. Prawdopodobieństwo doprowadzenia do takiej sytuacji nie jest wykluczone z powodu wzmocnienia własnych mediów (w tym publicznych), zwłaszcza tych odbieranych za granicą (gdzie rozprzestrzeniana jest dezinformacja)²⁹.

24 *Voennaâ doktrina Rossijskoj Federacji*, Moskwa, 26 XII 2014, s. 6, dostępny w internecie [dostęp: 2 IX 2018]: <<http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>>.

25 Tamże, s. 8.

26 Tamże, s. 9–11.

27 Tamże, s. 17–23.

28 *International security and Estonia*, Estonian Foreign Intelligence Service, Tallinn 2018, s. 47.

29 Tamże.

Odrębnie do znaczenia propagandy odnosi się *Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego Federacji Rosyjskiej*³⁰. W punkcie 7 wskazano *explicite*, że „obszar informacji pełni kluczową rolę w realizacji strategicznych narodowych priorytetów FR”. Jednocześnie uznano – podobnie jak we wcześniejszych dokumentach – że aktywna działalność Rosji stanowi odpowiedź na agresywną politykę „niektórych państw”. Z kolei w punkcie 11 odnotowano, że „jednym z negatywnych czynników wpływających na bezpieczeństwo informacyjne państwa jest rozwijanie przez kolejne kraje zdolności w zakresie technologii informacyjnych w celu ingerowania w infrastrukturę informacyjną z powodów militarnych”. Jednoznaczna wytyczną takich działań – według założeń rosyjskiej doktryny – jest „wywieranie presji na ludność Rosji, głównie na młode pokolenie, aby wywoływać erozję tradycyjnych wartości duchowych i moralnych Rosjan”.

Skuteczność propagandy rosyjskiej. Estońskie uwarunkowania

Skuteczność prowadzenia przez Rosję wojny informacyjnej na terytorium Estonii nie zależy wyłącznie od jakości propagandy, ale zarazem od wielu wewnętrznych uwarunkowań o charakterze historycznym, politycznym, demograficznym, prawnym i gospodarczym. Wydaje się, że zdecydowana większość tych zmiennych skutecznie impregnuje Estonię przed niebezpiecznym oddziaływaniem ze strony Rosji.

Uwarunkowania historyczne

Na percepcję społeczeństwa Estonii, szczególnie na starsze pokolenie, wpływają doświadczenia historyczne. Przejawiają się one generalnie w resentymentach (Estończycy), jak też sentymentach (Rosjanie) wobec Związku Sowieckiego. Probiezmem tych emocji jest przede wszystkim najnowsza historia, m.in. okupacja kraju przez ZSRS oraz zsyłki na Syberię (Estonia straciła w ten sposób ok. 20 proc. populacji)³¹. Spowodowało to, że polityka historyczna silnie zaznaczyła się w życiu publicznym Estonii, którego integralnym elementem pozostał negatywny stosunek do sowieckiej Rosji. Różnice te dotyczyły także oceny procesu integracji Estonii ze strukturami euroatlantyckimi. Jak pisze

30 *Doctrine of information security of the Russian Federation*, No. 646, “The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation” [online], 5 XII 2016 [dostęp: 18 X 2018], dostępny w internecie: <http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/asset_publisher/CptlCkB6BZ29/content/id/2563163>.

31 M. Mattiisen, P. Żurawski vel Grajewski, A. Supińska, *Russia's influence and presence in Estonia*, New Direction for foundation for European Reform, 2016, s. 10–11, dostępny w internecie [dostęp: 18 X 2018]: <[https://www.newdirection.online/files/ND-RussianInfluenceInEstonia-preview\(low-res\).pdf](https://www.newdirection.online/files/ND-RussianInfluenceInEstonia-preview(low-res).pdf)>.

Rein Taagepera „zdecydowana większość Estończyków zawsze pragnęła akcesji do NATO; im bardziej Rosjanie wywierali presję na Estonię, tym bardziej skłaniała się ona ku Sojuszowi”. Niejednoznaczny zarazem wobec integracji euroatlantyckiej był stosunek mniejszości rosyjskojęzycznej – o ile byli przeciwni rozszerzeniu NATO, o tyle popierali członkostwo w Unii Europejskiej (zdaniem Taagepera nawet bardziej niż Estończycy)³².

Uwarunkowania polityczne

Politykę bezpieczeństwa i zagraniczne działania Estonii charakteryzuje *continuum*. Niezależnie od kształtu koalicji rządowej prezentuje ona kurs proeuropejski i protransatlantycki. W ramach obowiązującego porozumienia koalicyjnego między Estońską Partią Centrum, Estońską Konserwatywną Partią Ludową (EKRE) oraz Partią Ojczyzna potwierdzono, że członkostwo w NATO i w Unii Europejskiej jest fundamentem polityki zagranicznej Estonii – w treści porozumienia koalicyjnego zostało natomiast zanotowane, że „dla Estonii łączność z UE i NATO oraz współpraca w ramach tych organizacji jest kluczowa”³³.

Analogiczne zapisy można znaleźć w poprzednich tego typu dokumentach. W 2016 r. zapisano *explicite*, że „członkostwo w NATO i Unii Europejskiej oraz stosowne partnerstwa i sojusze tworzą najważniejsze gwarancje dla bezpieczeństwa i dobrobytu Estonii”. Odniesiono się także wprost do polityki Federacji Rosyjskiej, akcentując, że „sankcje przeciw Rosji będą mogły być zniesione tylko w wypadku powrotu Rosji do ogólnie przyjmowanych zasad prawa międzynarodowego”³⁴. Podobną politykę uprawiały również wcześniejsze rządy, przy czym obecna partia opozycyjna – Partia Reform – charakteryzowała się kursem jeszcze bardziej proeuropejskim. Przykładem może być porozumienie koalicyjne z lat 2015–2016 (zawarte 8 IV 2015 r. między Partią Reform, Partią Socjaldemokratyczną oraz IRL Patria), w którego punkcie 7.2 podkreślono, że „efektywne polityki UE i NATO, które chronią wspólne interesy państw członkowskich, leżą w interesie narodowym Estonii”.

32 R. Taagepera, *Estonian politics: 100 years*, Eesti Media AS, Tallinn 2017, s. 116.

33 *Eesti Keskerakonna, Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna ning Isamaa Erakonna valitsusliidu aluspõhimõtted 2019–2023*, Tallinn 2019, s. 4, dostępny w internecie [dostęp: 10 V 2019]: <https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/pictures/eesmargid/eesti_keskerakonna_eesti_konservatiivse_rahvaerakonna_ning_isamaa_erakonna_valitsusliidu_aluspohimotted_2019-2023.pdf>.

34 *Basic principles of the government coalition between the Estonian Centre Party, the Estonian Social Democratic Party, and Pro Patria and Res Publica Union (IRL) for 2016–2019*, Tallinn 2016, dostępny w internecie [dostęp: 10 VII 2018]: <https://www.valitsus.ee/sites/default/files/basic_principles_of_the_government_coalition_between_the_estonian_centre_party_the_estonian_social_democratic_party_and_pro_patria_and_res_publica_union_irl_for_2016-2019.pdf>.

Ponadto w odrębnym punkcie dotyczącym FR wskazano, że rząd estoński uznaje za ważne „łagodzenie możliwych napięć w relacjach z Rosją, biorąc pod rozwagę interesy Estonii i jej sojuszników”³⁵.

Treść porozumienia, a co ważniejsze kierowanie polityką proeuropejską, są realizowane niezależnie od tego, że współrządząca Partia Centrum reprezentuje głosy rosyjskojęzycznych obywateli Estonii i posiada obowiązującą umowę o współpracy z prokremlowską partią Jedyna Rosja (ocenia się, że rozkład głosów tego elektoratu jest kierowany w większości, tj. ok. 70 proc., do Partii Centrum³⁶). Umowa ta ma charakter „zamrożony”, ale w łonie koalicji pojawiają się głosy podnoszące potrzebę faktycznego i formalnego zerwania umowy³⁷. Jedynym ugrupowaniem *de facto* o charakterze prorosyjskim, skrajnie lewicowym i antyzachodnim, jest Partia Zjednoczonej Lewicy³⁸ działająca z marginalnym poparciem³⁹.

Wewnętrzny konsensus polityczny umacnia międzynarodowy kontekst, czyli konsekwencje wynikające z członkostwa Estonii w NATO i UE. W artykule 6 *Deklaracji* ze szczytu NATO w Brukseli (11 VII 2018) podkreślono m.in., że Rosja narusza bezpieczeństwo i stabilność obszaru transatlantyckiego

35 *Estonian Reform Party, Social Democratic Party and Pro Patria and Res Publica Union agreement on the formation of a government and on the General Principles of the action programme of the government coalition*, Tallinn 2015, dostępny w internecie [dostęp: 10 X 2018]: <https://www.valitsus.ee/sites/default/files/basic_principles_of_the_government_coalition_between_the_estonian_centre_party_the_estonian_social_democratic_party_and_pro_patria_and_res_publica_union_irl_for_2016-2019.pdf>.

36 J. Kriwonosowa, *Estonia's 'Russian Question', Intersection*, September 2017, dostępny w internecie [dostęp: 10 X 2018]: <<http://intersectionproject.eu/article/russia-europe/estonias-russian-question>>. W sondażach z września 2018 r. odsetek rosyjskojęzycznych głosów na Partię Centrum (PC) jest niższy i wynosił 64 proc. (Partia Socjaldemokratyczna – 20 proc.), co wiąże się z proeuropejskim kursem wewnątrz PC. Trzeba także dodać, że w formacji tej podnoszą się różne głosy (m.in. Jana Tooma), przyciągające w większym stopniu rosyjskojęzyczną mniejszość.

37 Na przykład głos koalicyjnej IRL wzywający do zerwania porozumienia między PC a Jedyną Rosją spotkał się z krytyką premiera Estonii Juriego Ratas. Zob. S. Mihajlov, *Ratas nazwał radikal'nym predłożeniem razorvat' dogovor s „Edinoj Rossiej”*, „ERR” [online], 22 VI 2017 [dostęp: 10 VII 2018], dostępny w internecie: <<http://rus.err.ee/603674/ratas-nazval-radikalnym-predlozhenie-razorvat-dogovor-s-edinoj-rossiej>>.

38 Zob. *Manifest. Izmenim Evropu [Europejskie levye 2014]*, dostępny w internecie [dostęp: 10 X 2018]: <http://vasakpartei.ee/RUS/wp-content/uploads/manifest_puhas1.pdf>.

39 W ostatnich wyborach do Riigikogu (2019 i 2015) oraz Parlamentu Europejskiego (2014) Partia Zjednoczonej Lewicy notowała 0,1 proc. poparcia: zob. *Elections in Estonia. 1992–2015*, National Electoral Committee, Tallinn 2016, dostępny w internecie [dostęp: 10 X 2018]: <https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/02/Elections_in_Estonia_1992_2015.pdf>; *Voting and election result. Republic of Estonia*, „Valimised” [online], 8 III 2019 [dostęp: 10 V 2019], dostępny w internecie: <<https://rk2019.valimised.ee/en/election-result/election-result.html>>.

z uwzględnieniem „ingerencji w procesy wyborcze [...] oraz szeroko zakrojone kampanie dezinformacyjne”⁴⁰. Kwestia uprawianej przez Kreml strategii dezinformacyjnej została też podjęta przez Federice Mogherini, Wysoką Przedstawiciel UE ds. polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, oraz Komisję Europejską na forum UE w *Planie działania przeciw dezinformacji*⁴¹. Wskazano w nim, w sposób oczywisty, że prowadzona przez FR polityka dezinformacyjna stwarza dla UE bardzo poważne zagrożenie, będąc „częścią szerszego zagrożenia hybrydowego, wykorzystującego szerokie spektrum narzędzi, dźwigni oraz podmiotów pozapaństwowych”⁴². Przykładem działań instytucji unijnych w tym obszarze może być także raport Europejskiej Partii Ludowej, która jasno wskazała, że strategia dezinformacji jest „integralną częścią ataku Putina na Europę. Strategia wykorzystuje techniki wojskowe, przestępcze, wywiadowcze, ekonomiczne, dyplomatyczne, medialne, polityczne i cybernetyczne do osiągania celów wytyczonych przez Kreml”⁴³. Zagadnienia związane ze zwalczaniem dezinformacji w UE niemal na bieżąco znajdują się w terminarzu obrad Rady Europejskiej.

Uwarunkowania demograficzne

Wyzwanie, z jakim musi się zmierzyć Republika Estonii, aby prowadzić skuteczną politykę kontrinformacyjną, wyznacza jej struktura demograficzna. Zgodnie z oficjalnymi danymi Estonię zamieszkuje 330,2 tys. mniejszości rosyjskojęzycznej, co stanowi ok. 25 proc. populacji⁴⁴. W jej skład wchodzi: 157 tys. obywateli estońskich, 90 tys. obywateli rosyjskich oraz 83 tys. apatrydów (tzw. *non-citizens*)⁴⁵. Struktura demograficzna tego kraju podlegała

40 Press Release (2018) 074, *Brussels Summit declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels. July 11–12 2018* [online], 11 VII 2018 [dostęp: 1 X 2018], dostępny w internecie: <https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_156624.htm>.

41 *Joint Communication to the European Parliament, the European Parliament, the European Council, Council, the European Economic and Social Committee and the Committee on the Regions, Action Plan against Disinformation*, Brussels, 5 XII 2018, JOIN (2018) 36 final, dostępny w internecie [dostęp: 8 V 2019]: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/action_plan_against_disinformation.pdf>.

42 Tamże, s. 4.

43 Russian disinformation undermining Western democracy, adopted at the European People’s Party (EPP) Congress – Malta, 29 and 30 March 2017 European People’s Party, dostępny w internecie [dostęp: 10 X 2018]: <<https://www.epp.eu/files/uploads/2017/04/6-EPP-Resolution-1.pdf>>.

44 *Population by ethnic nationality*, 1 January, years “Statistics Estonia” [online], 1 I 2017 [dostęp: 10 VII 2018], dostępny w internecie: <<https://www.stat.ee/34278>>.

45 W tym przypadku tzw. osoby z nieokreślonym obywatelstwem (*undetermined citizenship*) lub tzw. szarym paszportem, a także te, które nie ubiegały się o obywatelstwo

w ciągu ostatnich siedemdziesięciu pięciu lat znacznym zmianom. Jeszcze w 1945 r. Estończycy stanowili 97 proc. ludności. W powojennym procesie sowietyzacji udział społeczności nieestońskojęzycznej sięgnął w 1989 r. jednak poziomowi 36 proc.⁴⁶

Wydaje się, że większość społeczności rosyjskojęzycznej zdaje się „wiązać swoją przyszłość z Estonią i postrzega siebie jako obywateli Unii Europejskiej”⁴⁷. Mylące natomiast mogą być dane z ostatnich wyborów prezydenckich w Federacji Rosyjskiej. W wyborach 18 III 2018 głosowało 28 tys. Rosjan zamieszkałych w Estonii, a 94 proc. spośród nich oddało swój głos na Władimira Putina, co odpowiada tylko 7 proc. populacji mniejszości rosyjskojęzycznej⁴⁸. Ponadto zróżnicowanie sytuacji prawnej obywateli rosyjskojęzycznych odbija się na zachowaniach politycznych tej grupy. Osoby nieposiadające obywatelstwa kraju zamieszkania nie tworzą aktywnego elektoratu, choć stanowią grupę społeczną wrażliwą na informację prorosyjską.

Sposób postrzegania Estonii i Rosji określa struktura demograficzna. Dla zdecydowanej większości społeczności rosyjskojęzycznej (prawie 90 proc.) Rosja nie stanowi zagrożenia dla Estonii; tę opinię podziela mniej niż 30 proc. estońskojęzycznej części ludności. Różnice wynikają z funkcjonowania obu grup w „odrębnych przestrzeniach informacyjnych”⁴⁹.

Estonii i które nie posiadają innego obywatelstwa. Taki stan prawny wynikał z decyzji Federacji Rosyjskiej (*Akt Obywatelski* z 1992) o nieprzyznaniu obywatelstwa FR byłym obywatelom ZSRS pozostałym w byłych republikach sowieckich. Takie osoby posiadają m.in.: dokumenty podróży, prawo do równego traktowania i prawo do czynnego udziału w wyborach lokalnych. Zob. G. Mihaita, M. Sebe, *Estonia's non-citizens, citizens of the European Union?*, January 2016, dostępny w internecie [dostęp: 27 VI 2019]: <<https://citizenrights.euroalter.com/wp-content/uploads/2016/01/Mihaita-and-Sebe-Estonia%E2%80%99s-Non-Citizens-Citizens-of-the-European-Union-2015.pdf>>; J. Croft, *Non-citizens in Estonia and Latvia. Time for change in changing times?*, Rocznik OBWE, Baden-Baden 2015, vol. 1, s. 181–195, dostępny w internecie [dostęp: 10 VII 2018]: <<https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/15/Croft-en.pdf>>.

46 Tamże.

47 P. Goble, *Experts: Estonia has successfully integrated nearly 90% of its ethnic Russians*, „Estonian World” [online], 1 III 2018 [dostęp: 10 VII 2018], dostępny w internecie: <<http://estonianworld.com/security/experts-estonia-successfully-integrated-nearly-90-ethnic-russians/>>.

48 N. Lumijõe, *Transnationalism and attitudinal integration: Russian-speaking youth and Estonian Security and Defence policy*, University of Tartu, Tartu 2018, dostępny w internecie [dostęp: 10 VII 2018]: <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60546/lumijoe_nikita_ma_2018.pdf>.

49 M. Mattiisen, *Russian influence in Estonia*, International Centre for Defence and Security June 2017, dostępny w internecie [dostęp: 19 X 2018]: <<https://icds.ee/russian-influence-in-estonia/>>.

Uwarunkowania prawne

Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Estonii (Koncepcja), Plan Rozwoju Obrony Narodowej Estonii (Plan) oraz Strategia Obrony Narodowej Estonii (Strategia) odnoszą się w sposób relatywnie ograniczony do zagrożeń związanych z wojną informacyjną.

Punkt 2.1 *Koncepcji* stanowi o rozwoju (rozprzestrzenianiu się) dezinformacji. Podkreślono, że zarówno państwa, jak też podmioty pozapaństwowe wykorzystują technologię informacyjną i komunikacyjną do „efektywniejszego wpływania na media międzynarodowe, opinię publiczną i decyzje polityczne”, a zakres stosowanych środków rozszerza się (włączając w to ilość i skalę operacji informacyjnych). W dokumencie odnotowano, że sugestywność fałszywych informacji może skutecznie wpływać na „napięcia w stosunkach międzynarodowych, radykalizację określonych grup ludzkich i szkody społeczne, prowadząc do destabilizacji państwa”⁵⁰.

W *Planie* uwzględniono zadania dowództwa cybernetycznego (*cyber command*) prowadzącego operacje „informacyjne w cyberprzestrzeni oraz wymiarze informacyjnym”⁵¹; *Strategia* natomiast odnosi się do konieczności zapobiegania rozprzestrzenianiu się dezinformacji, w szerszym kontekście „bezpieczeństwa psychologicznego rozumianego jako zdolności społeczeństwa do przeciwstawiania się wrogim wpływom”⁵².

Niezależnie od treści dokumentów odnoszących się wprost do bezpieczeństwa Estonii, istotnym elementem kultury prawnej Estonii jest szeroki zakres liberalizmu i przepływu informacji publicznych. Pozwala to z jednej strony na funkcjonowanie programów jawnie prokremlowskich (odmiennie niż na Litwie czy Łotwie), z drugiej zaś na wysoki stopień odporności mediów na jakiegokolwiek próby wywierania politycznej presji na kierunek programowy. Różnicuje to pozycje tych ostatnich na tle prorządowych mediów rosyjskich.

50 *National Security Concept of Estonia*, Tallinn, May 2010, dostępny w internecie [dostęp: 6 IX 2018]: <http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/sisulehed/eesmargid_tegevused/rkak2026-a6-spreads_eng-v6.pdf>.

51 *Estonian National Defence 2026*, National Defence Development Plan 2017–2026, Tallinn 2017, s. 6, dostępny w internecie [dostęp: 6 IX 2018]: <http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/sisulehed/eesmargid_tegevused/rkak2026-a6-spreads_eng-v6.pdf>.

52 *National Defence Strategy*, Estonian Ministry of Defence, Tallinn 2011, s. 23, dostępny w internecie [dostęp: 6 IX 2018]: <http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_defence_strategy.pdf>.

Uwarunkowania gospodarcze

Mimo że Rosja jest największym sąsiadem gospodarczym Estonii, to jej związki ekonomiczne z tym państwem są ograniczone i stopniowo osłabiane w ciągu ostatnich trzech dekad. Wpływały na to nie tylko sankcyjne UE wymierzone w FR w ostatnich pięciu latach, lecz także systematyczne i wielopłaszczyznowe działania samej Estonii budującej własne bezpieczeństwo ekonomiczne. Czynności te obejmowały zarówno działania instytucjonalne (wejście do strefy euro, proces przekształceń własnościowych), osobowe (brak grona oligarchów rosyjskich), jak też rynkowe (dywersyfikacja powiązań handlowych), co odzwierciedliło się w danych makroekonomicznych.

Zdaniem Kariego Liuhto inwestycje rosyjskie w Estonii przekroczyły wartość 100 mln euro dopiero w 2003 r.; potem, aż do 2013 r. (czyli przed aneksją Krymu), zaczęły rosnąć systematycznie, osiągając wysokość ponad 800 mln euro. Oznaczało to jednak tylko nieco ponad 4 proc. ogólnej wartości Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych (FDI – Foreign Direct Investments) w Estonii (np. w 2016 r. tylko 0,1 proc. rosyjskich FDI zostało alokowanych w tym państwie). Nadal ograniczone związki gospodarcze zachodzą w strategicznym sektorze energetycznym – Estonia pozostaje producentem łupków bitumicznych, ale i dokonuje importu gazu z Rosji (ok. 0,5 mld m³, tj. całość konsumpcji). Federacja Rosyjska posiada jednak w tym zakresie ograniczone możliwości nacisku, ponieważ gaz Estonia może również importować z Litwy⁵³.

Wśród partnerów handlowych Estonii (2017) Rosja zajmuje czwarte miejsce między importerami (932 mln euro) oraz siódmą pozycję pośród eksporterów (930 mln euro), co łącznie daje ok. 1,8 mld euro wolumenu handlowego. Głównymi produktami w tym obrocie są oleje i paliwa (import z Rosji) oraz maszyny i urządzenia elektryczne, a także żywność (eksport z Estonii)⁵⁴. Do niewielkiego (względem potencjału) bilansu handlowego obu państw należy także wliczyć nieznaczący udział kapitału rosyjskiego w estońskim sektorze finansowym⁵⁵. Według danych Banku Centralnego Estonii stanowi on poniżej 2 proc. ogółu aktywów finansowych Estonii, gdyż sektory bankowy i ubezpieczeniowy zostały zdominowane przez kapitał skandynawski⁵⁶.

53 K. Liuhto, *Economic relations between Estonia and Russia*, University of Turku, Turku 2018, s. 2 i n.

54 *Trade reached record level last year*, "Statistics Estonia" [online], 9 II 2018 [dostęp: 15 X 2018], dostępny w internecie: <<https://www.stat.ee/news-release-2018-016>>.

55 Zob. m.in. M. Mattiisen, P. Żurawski vel Grajewski, A. Supińska, *Russia's influence...*

56 M. Müller, *Overview of the Estonian Financial Sector*, 21 VI 2019, s. 3, na podstawie otrzymanego handoutu.

Działania dezinformacyjne Rosji

Moskwa prowadzi zorganizowaną i efektywnie sformatowaną strategię dezinformacji. Przyjęła bowiem dla każdego z państw europejskich zindywidualizowaną narrację, którą konsekwentnie wdrukowuje odbiorcom mediów. Wobec Estonii i pozostałych państw bałtyckich oraz Ukrainy kierowany jest przekaz o powrocie ideologii faszystowskiej, zakłamywaniu historii czy negatywnym stosunku administracji do mniejszości rosyjskiej.

Jednym z głównych celów propagandy rosyjskiej jest pogłębianie podziałów i szerzenie wzajemnej niechęci na tle etnicznym między społecznością rosyjskojęzyczną a Estończykami. W związku z tym działania rosyjskich środków masowego przekazu – jak wskazują Edward Lucas i Peter Pomerancew – można lokować na trzech płaszczyznach. Po pierwsze przedstawiają one Estonię jako państwo ksenofobiczne oraz nietolerancyjne i poddane zachodniemu dyktatowi. Po drugie próbują legitymizować wpływ Rosji w regionie przez demonstrowanie odmienności Estonii względem reszty państw europejskich. Po trzecie budują resentymenty nacjonalistyczne w społeczeństwie rosyjskim na tle rzekomego naruszania praw (lub niedostatecznej ochrony praw) mniejszości rosyjskojęzycznej w Estonii⁵⁷.

W ocenie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego Estonii (Kaitsepolitseiamet – KaPo) najbardziej prawdopodobnym i realnym zagrożeniem dla porządku konstytucyjnego państwa są wskazane cele polityki zagranicznej Rosji, realizowane tak, aby przełamać międzynarodową izolację przy uniknięciu zmiany reżimu na Kremlu. Raport KaPo potwierdza działania Rosji związane z manipulacją młodym pokoleniem, wywoływaniem napięć wokół miejsc pamięci, czy szerzej – na tle polityki historycznej, oraz wysiłkami podjętymi wokół legitymizacji aneksji Krymu⁵⁸.

Rosja prowadzi także szerokie i zinstytucjonalizowane działania w sprawie budowania sieci powiązań wśród obywateli rosyjskich pozostających poza granicami kraju. Odnosi się to szczególnie do młodego pokolenia społeczeństwa rosyjskojęzycznego. Minister spraw zagranicznych FR Siergiej Ławrow

57 E. Lucas, P. Pomerancew, *Winning the information war. Techniques and counter-strategies to Russian propaganda in Central and Eastern Europe. A report by CEPA's Information Warfare Project in partnership with the Legatum Institute*, Center for European Policy Analysis, Washington, August 2016, s. 21, dostępny w internecie [dostęp: 12 VI 2019]: <https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=2706>.

58 *Estonian Internal Security Service, Annual Review 2018*, Estonian Internal Security Service 2017, Annual Review 2018, Tallinn [oprawa twarda (Biuletyn)].

wskazywał na konieczność „uruchomienia za granicą sieci patriotów”⁵⁹. Poza tym, jak podkreślał przedstawiciel rosyjskiego MSZ Oleg Małginow, „utrzymywanie kontaktów z tymi młodymi ludźmi oraz ich wspieranie może w przyszłości (jeśli staną się wpływowi) służyć naszym interesom”⁶⁰.

Działania dezinformacyjne są realizowane przede wszystkim na tle sporów o charakterze historycznym. Kluczowego znaczenia nabiera interpretacja drugiej wojny światowej i kultywowanie mitu Armii Czerwonej. Potwierdza to ocena KaPo wskazująca na działania rosyjskiej propagandy wykorzystującej „fałszywe informacje oraz celowe wprowadzanie w błąd poprzez ich udostępnianie pod postacią raportów opartych na faktach”⁶¹. Największy spór na tle etnicznym rozgorzał z powodu demontażu pomnika „Brazowego Żołnierza” (o czym dalej), lecz kontrowersje toczą się także wokół monumentów poświęconych żołnierzom estońskim walczącym w armii niemieckiej. Z punktu widzenia interesów rosyjskich istotny w tym kontekście staje się „podział społeczeństwa oraz wzbudzanie wrogości między grupami etnicznymi”⁶².

Według badań przeprowadzonych na Uniwersytecie w Tartu główny przekaz propagandowy organizują media rosyjskie. Mieszkańcy Estonii, którzy nie posługują się językiem estońskim, nie korzystają z informacji za pośrednictwem rosyjskojęzycznych kanałów estońskich. Natomiast około 75 proc. mniejszości rosyjskojęzycznej ogląda telewizję publiczną Federacji Rosyjskiej. Zauważono także, że „Rosyjska Telewizja odegrała znaczną rolę w kształtowaniu poglądów Rosjan żyjących w Estonii”⁶³. W Estonii wśród mediów dominują kanały: RTR Planeta, Rossija 1, Pierwyj Bałtyjskij Kanał, Pierwyj Kanał oraz NTV, czerpiące swoje informacje bezpośrednio lub pośrednio ze źródeł rządowych Rosji. Skoordynowane działania propagandowe są także prowadzone w internecie, przede wszystkim poprzez media społecznościowe, oraz w programach radiowych⁶⁴.

Przywiązanie publiczności rosyjskojęzycznej w Estonii do kanałów rosyjskich jest wyzwaniem, z którym musi zmierzyć się państwo estońskie, by móc kształtować swoją opinię publiczną. W 2015 r. estoński nadawca publiczny radia i telewizji (ERR – Eesti Rahvusringhääling) podjął decyzję

59 Ławrow nawiązywał tutaj do tzw. młodej dyplomacji.

60 *Estonian Internal Security Service, Annual Review 2017*, Estonian Internal Security Service, [Tallinn 2018], s. 6, dostępny w internecie [dostęp: 12 VI 2019]: <https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Annual%20Review%202017.pdf>.

61 Tamże, s. 10. W raporcie podano m.in. przykład audycji REN TV (Kanał 5 – Petersburg), w którym twierdzono, że szczątki poległych żołnierzy Armii Czerwonej będą ekshumowane.

62 Tamże, s. 7.

63 E. Lucas, P. Pomerancew, *Winning the information war...*, s. 22.

64 V. Veebel, *Russian propaganda disinformation and Estonia's experience*, “Foreign Policy Research Institute” [online], 4 X 2015 [dostęp: 18 X 2018], dostępny w internecie: <<https://www.fpri.org/article/2015/10/russian-propaganda-disinformation-and-estonia-xperience/>>.

o otwarciu rosyjskojęzycznego kanału ETV+ i ograniczeniu dominacji kanałów rosyjskich nadawanych na terytorium Estonii. Niestety jego oglądalność jest na bardzo niskim poziomie (ok. 20 tys. widzów).

Stosunkowo niewielką rolę w działaniach propagandy rosyjskiej odgrywa Estoński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego (EKPPM)⁶⁵. Społeczeństwo estońskie z jednej strony jest w większości niereligijne (75 proc.), a z pozostałych 25 proc. wierzących mniej niż połowa należy do kościołów prawosławnych. Z drugiej jednak strony wierni EKPPM w znacznym stopniu akceptują swoją europejskość, co np. Goble spuentował: „zrozumiano, że jest znacząco lepiej być Europejczykiem w Estonii, zachowując pełnię praw i mówiąc po rosyjsku, niż być częścią czegoś nieznanego po drugiej stronie granicy”⁶⁶.

Spór wokół „Brazowego Żołnierza” jako przykład aktywności rosyjskiej polityki dezinformacyjnej⁶⁷

Przykładem nasilającej się wojny propagandowej były zdarzenia toczące się wokół przeniesienia pomnika „Brazowego Żołnierza”, który dla Estończyków stanowił symbol okupacji sowieckiej, a dla mniejszości rosyjskiej – symbol walki o niepodległość. Pomnik znajdował się do 2007 r. w centrum Tallinna; natomiast obok pochowano szczątki poległych żołnierzy sowieckich⁶⁸. W tabeli zestawiono kalendarium tych wydarzeń.

Tabela. Wydarzenia związane z usunięciem „Brazowego Pomnika” (2006–2007)

Data	Przebieg wydarzeń
4 maja 2006	Ugrupowanie Pro Partia i Res Publica Union (IRL) wnosi petycję do władz miasta Tallinna o przygotowanie planu relokacji „Brazowego Pomnika” oraz przeniesienie szczątków żołnierzy sowieckich na cmentarz. Sprzeciw ze strony prokremlowskiej (wówczas istniejącej) Partii Konstytucji i ustanowienie nocnego dozoru pomnika.

65 W Estonii funkcjonuje także Estoński Apostolski Kościół Prawosławny pozostający pod jurysdykcją Patriarchatu Konstantynopola.

66 P. Goble, *Does Estonia's history with two Orthodox Churches have lessons for Ukraine*, Euromaidan Press [online], 22 X 2018 [dostęp: 18 X 2019], dostępny w internecie: <<http://euromaidanpress.com/2018/10/22/does-estonias-history-with-two-orthodox-churches-have-lessons-for-ukraine/>>.

67 Zob. na ten temat: *Bronze Soldier. april crisis*, Legal Information Centre for Human Rights, Tallinn 2007.

68 Szerzej o tych wydarzeniach: M. Ehala, *The Bronze Soldier. Identity threat and maintenance in Estonia*, „Journal of Baltic Studies” 2009, vol. 40, No. 1, s. 139–158, DOI: 10.1080/01629770902772294.

Data	Przebieg wydarzeń
26 maja 2006	Minister spraw wewnętrznych Estonii Juri Pihl wprowadza zakaz protestów wokół pomnika; ochronę pomnika przejmuje policja.
10 stycznia 2007	Parlament Estonii uchwała <i>Ustawę ochrony grobów wojennych</i> , zgodnie z którą szczątki żołnierzy powinny zostać przeniesione na cmentarz.
9 marca 2007	Komisja przy Ministerstwie Obrony Estonii wydaje rekomendację o ekshumacji, przeniesieniu i ponownym pochowaniu szczątków żołnierzy sowieckich pogrzebanych przy „Brązowym Pomniku”.
26 kwietnia 2007	Rozpoczęcie prac ekshumacyjnych. Protest i jego eskalacja. Dokonanie przeniesienia szczątków w nocy z 26 na 27 kwietnia.
27 kwietnia– 9 maja 2007	Zamieszki trwające z różną intensywnością. Poza Tallinnem, także w Narwie i Kohtla-Jarve. Zakończenie kryzysu 9 maja.

Źródło: *Monument of contention: How the Bronze Soldier was removed*, “ERR News” [online], 25 IV 2017 [dostęp: 12 X 2018], dostępny w internecie <<https://news.err.ee/592070/monument-of-contention-how-the-bronze-soldier-was-removed>>.

Władze estońskie postanowiły usunąć monument w nocy z 26 na 27 kwietnia. Spowodowało to zmasowaną reakcję strony rosyjskiej zarówno w przestrzeni propagandowej, jak cybernetycznej (cyberataki) oraz etnicznej (kryzys bezpieczeństwa na tle etnicznym), przyczyniając się do poważnego kryzysu, który zaczął zagrażać bezpieczeństwu regionu⁶⁹. Kanały rosyjskie wszczęły masową propagandę uzasadniającą tezę o ataku rządu estońskiego na wartości kulturalne Rosji, język rosyjski, prawa człowieka oraz wartości religijne.

Podsumowanie

Działania Rosji związane z wojną informacyjną są bardzo aktywne. Mają swoje wewnętrzne umocowania prawne, polityczne i wojskowe w bieżącej ocenie rosnącego znaczenia niemilitarnych aspektów konfliktów zbrojnych. Dezinformacja jest wymierzona zarówno przeciwko mocarstwom zagrażającym pozycji Federacji Rosyjskiej, jak też przeciwko najbliższym sąsiadom, w tym także państwom bałtyckim. Przybiera ona zindywidualizowaną narrację, eksponując przed wszystkim propagandę historyczną i budując określony przekaz wobec mniejszości rosyjskojęzycznej; jej celem jest utrzymywanie podziału między ludnością rdzenną i społecznością rosyjskojęzyczną.

69 Atak cybernetyczny Rosji na Estonię implikował jeszcze aktywniejsze działania Tallinna w zakresie rozwoju bezpieczeństwa cybernetycznego, w tym również zaangażowania organizacji międzynarodowych. Dziś Estonia jest uważana pod tym względem za jedno z najbezpieczniejszych państw, będąc m.in. siedzibą Centrum Doskonałości w zakresie Bezpieczeństwa Cybernetycznego.

Prowadzona przez Moskwę polityka dezinformacji napotyka jednak w Estonii na naturalne bariery. Wynikają one z uwarunkowań politycznych (konsensus partii politycznych co do protransatlantyckiego kursu polityki zagranicznej), historycznych (negatywne doświadczenia związane z polityką ZSRS i Federacji Rosyjskiej) oraz gospodarczych (ograniczona obecność kapitału rosyjskiego). Kluczowe znaczenie dla oceny skuteczności propagandy rosyjskiej wydaje się mieć struktura demograficzna. W Estonii spośród 25 proc. mniejszości rosyjskojęzycznej pewna jej część (głównie Rosjanie) pozostaje wrażliwa na informacje ze strony Kremla. Zdecydowana jednak większość społeczeństwa estońskiego wydaje się być zaimpregnowana na moskiewską propagandę. Pozwala to na sformułowanie tezy, że strategia dezinformacyjna Moskwy ma w Estonii relatywnie ograniczone znaczenie.

Bibliografia

- 2007 *Putin speech and the following discussion at the Munich Conference on Security Policy*, Johnson's Russia List [online], 10 III 2007 [dostęp: 8 IX 2018], dostępny w internecie: <<http://russialist.org/transcript-putin-speech-and-the-following-discussion-at-the-munich-conference-on-security-policy/>>.
- Basic principles of the government coalition between the Estonian Centre Party, the Estonian Social Democratic Party, and Pro Patria and Res Publica Union (IRL) for 2016–2019*, Tallinn 2016, dostępny w internecie [dostęp: 10 VII 2018]: <https://www.valitsus.ee/sites/default/files/basic_principles_of_the_government_coalition_between_the_estonian_centre_party_the_estonian_social_democratic_party_and_pro_patria_and_res_publica_union_irl_for_2016-2019.pdf>.
- Bedrickij A., *Informacionnaâ vojna: koncepcii i ih realizaciâ v SŠA, Rossijskij institut strategičeskikh issledovanij*, Moskwa 2008.
- Bronze Soldier. April crisis*, Legal Information Centre for Human Rights, Tallinn 2007.
- Brussels Summit declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11–12 July 2018*, 11 VII 2018 [dostęp: 1 X 2018], dostępny w internecie: <https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_156624.htm>.
- Croft J., *Non-citizens in Estonia and Latvia. Time for change in changing times?*, „OSCE Yearbook” 2015, vol. 1.
- Darczewska J., *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Ośrodek Studiów Wschodnich (Punkt Widzenia, 42), Warszawa 2014.
- Darczewska J., *Dezinformacja – rosyjska broń strategiczna*, „Rządowe Centrum Bezpieczeństwa” [online], 2017 [dostęp: 19 X 2018], dostępny w internecie: <<http://rcb.gov.pl/dezinformacja-rosyjska-bron-strategiczna/>>.
- Doctrine of information security of the Russian Federation*, “The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation” [online], 5 XII 2016 [dostęp: 18 X 2018], dostępny w internecie: <http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/2563163>.

- Eesti Keskerakonna, Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna ning Isamaa Erakonna valitsusliidu aluspõhimõtted 2019–2023*, Tallinn 2019, s. 4, dostępny w internecie [dostęp: 10 V 2019]: <https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/pictures/eesmargid/est_i_keskerakonna_ee_i_konservatiivse_rahvaerakonna_ning_isamaa_erakonna_valitsusliidu_aluspohimotted_2019-2023.pdf>.
- Ehala M., *The Bronze Soldier. Identity threat and maintenance in Estonia*, „Journal of Baltic Studies” 2009, vol. 40, No. 1, DOI.org/10.1080/01629770902722m294.
- Elections in Estonia. 1992–2015*, National Electoral Committee, Tallinn 2016, dostępny w internecie [dostęp: 10 X 2018]: <https://www.riigikogu.ee/wp-content/uploads/2015/02/Elections_in_Estonia_1992_2015.pdf>.
- Estonian Internal Security Service 2017*, Estonian Internal Security Service, [Tallinn 2018], s. 6, dostępny w internecie [dostęp: 12 VI 2019]: <https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Annual%20Review%202017.pdf>.
- Estonian Internal Security Service Annual Review 2018*, Estonian Internal Security Service, [Tallinn 2019], s. 4, dostępny w internecie [dostęp: 12 VI 2019]: <https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Annual%20Review%202018.pdf>.
- Estonian military defence 2026*, Republic of Estonia Ministry of Defence, Republic of Estonia Defence Forces, Tallinn 2017, s. 6, dostępny w internecie [dostęp: 6 IX 2018]: <http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/sisulehed/eesmargid_tegevused/rkak2026-a6-spreads_eng-v6.pdf>.
- Estonian Reform Party, Social Democratic Party and Pro Patria and Res Publica Union agreement on the formation of a government and on the General Principles of the action programme of the government coalition*, Tallinn 2015, dostępny w internecie [dostęp: 10 X 2018]: <<https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/failid/coalition-policy-agreement-may2015.pdf>>.
- Fiszer J.M., *Zadania i cele polityki zagranicznej Władimira Putina*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2016, nr 1 (52).
- Galeotti M., *The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian non-linear war*, In Moscow’s Shadows [online], 6 VII 2014 [dostęp: 23 X 2019], dostępny w internecie: <<https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>>.
- Gerasimov V., *Cennost’ nauki v predvidenii*, „Voenno-promyšlennyj kur’er”, 27 II 2013, nr 8 (476).
- Gerasimov V., *Vektory razvitiâ voennoj strategii*, „Centr strategičeskikh ocenok i prognozov” [online], 7 III 2019 [dostęp: 8 V 2019], dostępny w internecie: <<http://csef.ru/ru/oborona-i-bezopasnost/348/vektory-razvitiya-voennoj-strategii-8829>>.
- Goble P., *Does Estonia’s history with two Orthodox Churches have lessons for Ukraine*, Euromaidan Press [online], 21 X 2018 [24 X 2018], dostępny w internecie: <<http://euromaidanpress.com/2018/10/22/does-estonias-history-with-two-orthodox-churches-have-lessons-for-ukraine/>>.
- Goble P., *Experts: Estonia has successfully integrated nearly 90% of its ethnic Russians*, Estonian World [online], 1 III 2018 [dostęp: 10 VII 2018], dostępny w internecie: <<http://estonian-world.com/security/experts-estonia-successfully-integrated-nearly-90-ethnic-russians/>>.
- Haines J.R., *Russia’s use of disinformation in the Ukraine conflict*, “Foreign Policy Research Institute” [online], 17 II 2015 [dostęp: 4 IX 2018], dostępny w internecie: <<https://www.fpri.org/article/2015/02/russias-use-of-disinformation-in-the-ukraine-conflict/>>.
- International security and Estonia*, Estonian Foreign Intelligence Service, Tallinn 2018.

- Joint Communication to the European Parliament, the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee on the Regions. Action Plan against Disinformation*, Brussels, 2 XII 2018, JOIN (2018) 36 final, dostępny w internecie [dostęp: 8 V 2019]: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/action_plan_against_disinformation.pdf>.
- Kramer F.D., Binnendijk H., *Meeting the Russian conventional challenge. Effective deterrence by prompt reinforcement*, Atlantic Council Scowcroft Center for Strategy and Security, [Washington] 2018, s. 2, dostępny w internecie [dostęp: 30 VIII 2018]: http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Meeting_Russian_Conventional_Challenge.pdf>.
- Liuhto K., *Economic relations between Estonia and Russia*, University of Turku, Turku 2018.
- Lucas E., Pomerancew P., *Winning the information war. Techniques and counter-strategies to Russian propaganda in Central and Eastern Europe. A report by CEPA's Information Warfare Project in partnership with the Legatum Institute*, Center for European Policy Analysis, Washington, August 2016, s. 21, dostępny w internecie [dostęp: 12 VI 2019]: <https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=2706>.
- Lumijõe N., *Transnationalism and attitudinal integration. Russian-speaking youth and Estonian security and defence policy*, University of Tartu, Tartu 2018, dostępny w internecie [dostęp: 10 VII 2018]: <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60546/lumijoe_nikita_ma_2018.pdf>.
- Manifest. Izmenim Evropu*, [Evropejskie levye 2014], dostępny w internecie [dostęp: 10 X 2018]: <http://vasakpartei.ee/RUS/wp-content/uploads/manifest_puhas1.pdf>.
- Mattiisen M., *Russian influence in Estonia*, „International Centre for Defence and Security” [online], 27 VI 2017 [dostęp: 19 X 2018], dostępny w internecie: <<https://icds.ee/russian-influence-in-estonia/>>.
- Mattiisen M., Żurawski vel Grajewski P., Supińska A., *Russia's influence and presence in Estonia*, New Direction 2016, s. 10–11, dostępny w internecie [dostęp: 18 X 2018]: <[https://www.newdirection.online/files/ND-RussianInfluenceInEstonia-preview\(low-res\).pdf](https://www.newdirection.online/files/ND-RussianInfluenceInEstonia-preview(low-res).pdf)>.
- McNeilly M.R., *Sun Tzu and the art of modern warfare*, Oxford University Press, New York 2015.
- Mihaita G., Sebe M., *Estonia's non-citizens, citizens of the European Union?*, Citizen Rights, January 2016, dostępny w internecie [dostęp: 27 VI 2019]: <<https://citizenrights.euroalter.com/wp-content/uploads/2016/01/Mihaita-and-Sebe-Estonia%E2%80%99s-Non-Citizens-Citizens-of-the-European-Union-2015.pdf>>.
- Mihajlov S., *Ratas nazval radikal'nym predloženie razorvat' dogovor s „Edinoj Rossiej”, „ERR”* [online], 22 VI 2017 [dostęp: 10 VII 2018], dostępny w internecie: <<https://rus.err.ee/603674/ratas-nazval-radikalnym-predlozhenie-razorvat-dogovor-s-edinoj-rossiej>>.
- Mletšin L., *KGB. Riiklike julgeoleku organite esimehed*, Varrak, Tallinn 2003.
- Molander R. C., Wilson P. A., Mussington D. A., Mesic R. F., *Strategic information warfare rising*, RAND, Santa Monica 1998.
- National Defence Strategy. Estonia*, Estonian Ministry of Defence, Tallinn 2017, s. 23, dostępny w internecie [dostęp: 6 IX 2018]: <http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_defence_strategy.pdf>.
- National Security Concept of Estonia*, [Tallinn] 12 V 2010, dostępny w internecie: <http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_security_concept_of_estonia.pdf>.
- Paju I., *Memories Denied*, wyd. Imbi Paju, Tallinn 2019.

- Piotrowski M., *Konflikt nigdy nie jest prosty: amerykańska teoria i doktryna wojen oraz przeciwników hybrydowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 2015, nr 2.
- Population by ethnic nationality, 1 January, years*, „Statistics Estonia” [online], 1 I 2017 [dostęp: 10 VII 2018], dostępny w internecie: <<https://www.stat.ee/34278>>.
- Radin A., *Hybrid warfare in the Baltics. Threats and potential responses*, RAND, Santa Monica 2017.
- Russian disinformation undermining Western democracy. Adopted at the EPP Congress – Malta, 29 and 30 March 2017*, European People’s Party, dostępny w internecie [dostęp: 10 X 2018]: <https://www.epp.eu/files/uploads/2017/04/6-EPP-Resolution-1.pdf>>.
- The Russian Federation’s National Security Strategy*, Moscow [online], 31 XII 2015 [dostęp: 2 IX 2018], dostępny w internecie: <<http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>>.
- Skoneczny Ł., *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, wydanie specjalne.
- Taagepera R., *Estonian politics: 100 years*, Eesti Media AS, Tallinn 2017.
- Thomas T., *Russia’s 21st century information war. Working to undermine and destabilize populations*, „Defence Strategic Communications” 2015, vol. 1, No. 1, s. 10–11, dostępny w internecie [dostęp: 19 X 2018]: <<https://www.stratcomcoe.org/timothy-thomas-russias-21st-century-information-war-working-undermine-and-destabilize-populations>>.
- Trade reached record level last year*, „Statistics Estonia” [online], 9 II 2018 [dostęp: 15 X 2018], dostępny w internecie: <<https://www.stat.ee/news-release-2018-016>>.
- Veebel V., *Russian propaganda, disinformation, and Estonia’s experience*, „Foreign Policy Research Institute” [online], 4 X 2015 [dostęp: 18 X 2018], dostępny w internecie: <<https://www.fpri.org/article/2015/10/russian-propaganda-disinformation-and-estonias-experience/>>.
- Voennaâ doktrina Rossijskoj Federacii*, Moskwa, 26 XII 2014, s. 6, dostępna w internecie [dostęp: 2 IX 2018]: <<http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>>.
- Voting and election result. Republic of Estonia*, „Valimised” [online], 8 III 2019 [dostęp: 10 V 2019], dostępny w internecie: <<https://rk2019.valimised.ee/en/election-result/election-result.html>>.